

tihi'nin yakınları arasına giren Hâmidî, kendisine yapılan bir ihsan üzerine ağzından kaçırıldığı bir sözün padişahı kızdırması sebebiyle 881 (1476-77) yılında Murâd-ı Hüdâvendigâr türbedarlığı göreviyle Bursa'ya gönderildi. Ertesi yıl İstanbul'a giderek padişahın af dilediye de tekrar Bursa'ya dönmesi emredildi (*Külliyyât*, s. 47 vd.). Küçük oğlu Celîlî'nin 893'te (1488) Bursa'da doğduğu ve babasını genç yaşta kaybettiği bilindiğine göre Hâmidî'nin XVI. yüzyıl başlarında Bursa'da öldüğü söylenebilir.

Şiirlerinin büyük bir kısmı Farsça olan Hâmidî'nin Türkçe şiirleri dil ve üslup bakımından dönemin Doğu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Bazı gazellerinin Bursalı Ahmed Paşa'nın gazelleriyle benzeşmesi, sarayda veya Bursa'da karşılaşmış olmaları gereken bu iki şairin birbirinden etkilendiğini göstermektedir.

Eserleri. 1. Külliyyât. Hasbihâlnâme ile divanını ihtiva eden eserin biri Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde (nr. 68), diğeri İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde (nr. 1184) olmak üzere iki nüshası bilinmektedir. İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Tarih Kurumu nüshasının tıpkıbasımını bir incelemeyle birlikte *Külliyyât-ı Divân-ı Mevlânâ Hâmidî* adıyla yayımlamıştır (İstanbul 1949). *Külliyyât*'ın ilk bölümünde yer alan Farsça *Hasbihâlnâme* mesnevi tarzında yazılmıştır. Hâmidî bu eserde kendi hayatıyla ilgili bilgiler vermektedir. Büyük bir bölümü Farsça olan divanda Türkçe dört kaside, yirmi sekiz gazel ve iki matla' bulunmaktadır. Bu neşir, varlığı çok önceden bilinen (Köprülü, *TM*, I, 16) ve diğerine göre daha tam olan ikinci nüsha dikkate alınmadan hazırlanmış için Ahmet Ateş tarafından tenkit edilmiştir (*TTK Belleten*, XIV/53, s. 116-117). **2. Vasiyyetnâme.** Âşık Çelebi, Hâmidî'nin bu eseri ölümünden kısa bir süre önce oğlu Celîlî için yazdığını bildirir ve örnek olarak iki beyit zikreder (*Meşâirü's-şuarâ*, vr. 65^b). Eser hakkında kaynaklarda başka bilgi bulunmamaktadır. **3. Câm-ı Sühan-gûy.** İsmail Hikmet Ertaylan, eserin Fâtihi Sultan Mehmed adına yazılmış müellif nüshasının Raif Yelkenci'de olduğunu, Hâmidî'nin eseri Arapça iki fâlnâmeden faydalanıp Farsça olarak yazdığını söyler. **4. Târih-i Âl-i Osmân.** Hâmidî'nin II. Bayezid'e takdim ettiği Türkçe manzum bir eserdir. İsmail Hikmet Ertaylan *Külliyyât*'ta buna rivayet olarak yer verirken Mükrimin Halil Yinanç eserin tek nüshasının kendisinde bulunduğunu söyleyip iki beyit de örnek vermiştir (*İA*, IV, 330).

BİBLİYOGRAFYA :

Külliyyât-ı Divân-ı Mevlânâ Hâmidî (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1949, nâşirin girişi, s. 11, 47, ayrıca bk. s. 283-286; *Falnâme* (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1951, s. 66-79; Celîlî, *Hüsrev ü Şîrin*, AÜ DTCF Ktp., nr. 44.923, vr. 159^b; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 65^b; Latîfî, *Tezkire*, s. 119; İsmail Belfîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 264, vr. 167^b-168^a; Atâ Bey, *Târih*, s. 160; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 139; a.mlf., "Meddahlar", *TM*, I (1925), s. 16; Ahmed Ateş, "Külliyyât-ı Divân-ı Mevlânâ Hâmidî", *TTK Belleten*, XIV/53 (1950), s. 116-126; a.mlf., "Fetihten Az Sonra Bir İstanbul Tasvirî", *Fâtih ve İstanbul*, I/1, İstanbul 1953, s. 17-18; İsmail Ünver, "Hâmidî'nin Türkçe Şiirleri", *TDe.*, VI (1974), s. 197-233; Orhan Şaik Gökyay, "Divan Edebiyatında Şehirler I", *TT*, XVIII/105 (1992), s. 137-140; Mükrimin Halil Yinanç, "Ertuğrul Gâzi", *İA*, IV, 330; Fevziye Abdullah Tansel, "Hâmidî", *TA*, XVII, 440-441; Abdülkadir Karahan, "Hâmidî", *El²* (İng.), III, 133-134; "Hâmidî", *TDEA*, IV, 87; Hasan Aksoy, "Celîlî, Hâmidizâde", *DiA*, VII, 269.

İSMAİL ÜNVER

HÂMİDÎ, İbrâhim b. Hüseyin

(إبراهيم بن الحسين الحمادي)

(ö. 557/1162)

Musta'li İsmâîlîleri'nden olan
Tayyibi kolunun
ikinci mutlak dâisi
(bk. MÜSTALİYYE).

HAMİD-İLİ

XIII. yüzyılın sonlarına doğru
İsparta ve Burdur yöresinde kurulan
Hamidoğulları Beyliği'nin
ve Osmanlı hâkimiyeti altında
bir idarî bölge olan
Hamid sancağının diğer adı
(bk. HAMİDOĞULLARI).

HAMİDİYE ALAYLARI

II. Abdülhamid döneminde
Doğu Anadolu'da
aşıretlerden oluşturulan
hafif süvari birlikleri.

Hamidiye Hafif Süvari Alayları Doğu Anadolu'da merkezî otoritenin sağlanması, devletin etkin olacağı yeni bir sosyopolitik dengenin kurulması, aşiretlerin askerî gücünden faydalanılması, bölgede Ermeniler'in sürdürdüğü faaliyetlerin engellenmesi ve muhtemel bir Rus saldırısına karşı bölge savunmasının güçlendirilmesi için teşkil edilmiştir. 1890 yılı

başlarında kurulma çalışmalarına başlanan Hamidiye Alayları'nın teşkilinin amacı bu konuyla ilgili belgelerde, "askerlik hizmetinin umumileştirilmesi ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin silâhlı kuvvetlerinin sayıca arttırılması gayesiyle, askerî nizam ve hizmet altında tutulmayan, binicilik ve nişancılıkta meşhur, çadıra yaşayan aşiret fertlerinden süvari birlikleri oluşturulması" şeklinde açıklanmaktadır. IV. Ordu Kumandanı Müşir Zeki Paşa, Anadolu ıslahât-ı umûmî müfettişi ve padişah yaveri Ahmed Şâkir Paşa, Tef-tiş-i Askerî Komisyonu üyesi Miralay İbrâhim Bey, bu projenin fikir ve uygulama aşamasında aktif rol almışlardır. Doğu Anadolu'da yaşayan Arap, Kürt, Türkmen ve Karakalpak aşiretlerinden başlangıçta yirmi bir alay olarak kurulması planlanan alayların sayısı gösterilen büyük ilgiden dolayı 1892'de kırk beş, 1893'te eli altı, 1894 Ağustosunda elli sekiz, 1898'de altmış ve 1901'de altmış beşe ulaşmıştır. Hazırlanan raporlardan, bölgedeki potansiyelin 100 alay çıkarabilecek güçte olduğu anlaşılmaktadır.

Gerek devletin gerekse aşiretlerin bu projeden beklentilerini en iyi şekilde gösteren belge, 13 Mayıs 1896 tarihinde yayımlanan 121 maddelik alayların kuruluş kanunudur. Buna göre, Osmanlı ordusunun nizamı süvari alaylarına ilâveten teşkilâta dahil edilecek alaylar en az dört, en fazla altı bölükten oluşacak ve aşiretin nüfus gücüne göre alaylarda asgarî 512, âzami 1152 kişi bulunacaktı. Nüfusu bir alay çıkaramayan aşiretlerden birkaç bölük teşkil edilecek, bu bölükler barış döneminde kendi aralarında tâlim yapacak ve savaşta bir kumandan idaresinde diğer küçük aşiretlerin askerleriyle birleştirilecekti. Aşiret ve kabilelerin erkek nüfusu defterlere kaydedilecekti. Ayrıca her alaydan İstanbul'daki süvari mektebinde tahsil görmek üzere bir genç seçilecek ve tahsil sonunda mülâzım rütbesiyle alayına katılacaktı. Askerler, aşiretlerin on yedi-kırk yaş arasındaki erkeklerinden oluşturulacaktı. On yedi-yirmi yaş "ibtidaiye", yirmi-otuz iki yaş "nizâmiye" ve otuz iki-kırk yaş arası da "redif" sınıflarına dahil olacaktı. Askerlerin hepsinin eğitilmesi, gerek öğretmen temininde gerekse malî ihtiyaçların karşılanmasında zorluk çıkaracağından eğitimin birlikler arasında değişmeli olarak yapılması kararlaştırılmıştı. Bu nöbetleşe tâlim sayesinde tarımla uğraşan kimselerin üretimi de engellenmemiş olacaktı. Askerler elbise, hayvan ve ko-

şum takımları gibi ihtiyaçlarını kendileri temin edecek, silâh ve cephaneleri ise devlet tarafından karşılanacaktı. Alay kumandanlıkları ile mektepli subaylara verilecek diğer memuriyetler, sağladıkları asker sayısı ile orantılı olarak aşiret reislerine dağıtılacaktı. Aşiret mensupları Harbiye Mektebi'nde üç yıl süvari tahsili gördükten sonra subay olabileceklerdi. Alay mensupları ile aile efradı âşâr ve koyun vergisi dışındaki vergilerden muaf tutulacaktı. Toplanma dönemlerinde emirlere aykırı hareket edenler cezalandırılacaktı. Seferberlik çağrısına mazeretsiz katılmayanlara ise hapis cezası, vergi muafiyetinin kaldırılması vb. cezalar verilecekti. Teçhizatı eksik olanların ihtiyaçları aşiret reisi tarafından karşılanacaktı. Kendi yaylakları dışında toplanıp tâlime veya savaşa katılan aşiret askerleri nizamî asker kadar tayinat alacaklardı. Harbiye'den mezun aşiret subayının ailesine devlet sahip çıkacaktı. Okulu olmayan askerlerden gazilere ve şehidlerin ailelerine maaş bağlanacak, Harbiye'den mezun aşiret subaylarına emeklilik hakkı tanınacaktı. Aşiretlerden subay olmak isteyenlerin eğitimi için Erzurum, Van, Diyarbakır ve Bağdat askerî rüşdiyeleri devreye sokulacak, buradan mezun olanlar Harbiye'ye gönderilecekti.

Devlet Hamidiye Alayları vasıtasıyla Doğu Anadolu bölgesine doğrudan müdahaleyi ve buradaki varlığını iyice hissettirmeyi hedeflemiştir. Askerlik hizmeti mecburi tutulmakla aşiret mensupları süvari alaylarına katılmaya sevk edilmiş, böylece yörede Ermeniler tarafından şikâyet konusu olan kanun ve nizam tanımazlıklar önlenmek istenmişti. Askerî disiplin altına alınacak aşiretlerle bölgede asayiş ve güvenliğin sağlanması planlanıyordu. Dolayısıyla dış müdahale vesilelerinden önemli biri ortadan kaldırılmış olacaktı. Zira bir yandan İngiltere, bilhassa 1877-1878 savaşından sonra Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine bazı düzenlemelerin yapılmasını talep ederken öte yandan Rusya Ermeni çetelerini silâh ve cephaneye bakımından destekliyordu. Bu proje ile hem bölgede devletin aşiretler üzerindeki hâkimiyetinin, hem de bu mahallî birlikler sayesinde dış destekli Ermeni meselesinin çözümünün sağlanması düşünülmekteydi.

Osmanlı Devleti, alayların faaliyete geçmesiyle sadece silâh ve cephaneye masrafı karşılığında en az 35.000 süvari ve asker kazanacaktı. Alayların ağırlıklı olarak Rusya ve İran sınırına yakın bölgelere yerleş-

tirildiği göz önüne alınırsa bunun çok önemli bir emniyet hizmeti sağlayacağı anlaşılır. Öte yandan normal zamanlarda aralarında çatışanlara çeşitli cezaların uygulanacağını bildirilmesi, barış dönemlerinde bölgede asayiş ve merkezi otoriteyi sağlamlaştırmaya yönelik bir tedbirdir.

Vergi muafiyetleri hususuna gelince, esasen çok defa tahsil edilemeyen vergilerden vazgeçilmiş olması devlet adına malî bakımdan büyük bir kayıp teşkil etmemekteydi. Bölgenin merkeze uzaklığı ve arazi yapısı, devletin burada varlığını göstermesine önemli bir engel oluşturmaktaydı. Padişahın halife sıfatıyla kendi adını vererek alayları himayesine alması en üst derecede bir sahiplenmeyi göstermektedir. Hamidiye Alayları'nı kurma faaliyetleri başlar başlamaz aşiret reislerinin halifeyi ziyaret edip bağlılıklarını bildirmeleri dikkat çekicidir. Ayrıca bir defaya mahsus olmak üzere çeşitli suçların affedilmesi de halkın devlete sempatisini arttırmıştı. Hamidiye Alayları'na dahil edilen aşiretlerin ileri gelenlerinin çocukları askerî okullara kabul edilmiş, ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu yöresine gezici öğretmenler ve vâizler gönderilerek bölge halkının eğitimine önem verilmiştir.

Ancak bu projenin pek çok meseleyi de beraberinde getirdiği görülmektedir. 1890-1895 yılları arasında bölgede meydana gelen Ermeni olayları sonrasında İngiltere, Fransa ve Rusya Ermeniler lehine ıslahat taleplerini tekrarladılar. II. Abdülhamid, 11 Mayıs 1895 tarihinde adı geçen devletlerin elçileri tarafından ortaklaşa verilen ıslahat projesinde Hamidiye Alayları'na ilişkin olarak bunların sıkı bir şekilde denetlenmesi yönündeki isteklerine müdahale etmiştir. Padişah, aşiret reislerinin birtakım Ermeni çetecilerinin iftiralara vali tehdit ve tehlikeye uğramasına vali, mutasarrıflar ve kaymakamlar tarafından dikkat edilmesini emrederek alayları korumak istemiştir. Yörede çeşitli olayların, İstanbul'da da büyük devletlerin baskılarının devam etmesi üzerine II. Abdülhamid Müşir Ahmed Şâkir Paşa'yı müfettiş olarak Doğu Anadolu'ya gönderdi. Şâkir Paşa, 1897'de IV. Ordu Kumandanı Zeki Paşa ile birlikte Hamidiye Alayları'nın disiplin altına alınmasını sağlamakla görevlendirildi. Fakat bunlar, üç aylık bir çalışmadan sonra Aralık 1897'de hazırladıkları bir raporla Hamidiye Alayları'nda gereken disiplinin sağlanamadığını kabul ettiler. Raporda

alayların askerî otoriteye bağlılıklarının gevşek olduğu, bazı subayların dirayet-sizliği ve aşiret reisleriyle menfaat ilişkileri içinde bulundukları, mahallî eşrafın bu durumdan duyduğu rahatsızlık, aşiretlerin kendi reislerinin kontrolünden çıkmalarının ortaya koyduğu sıkıntılar belirtir ve kalabalık nüfusu ile birkaç alay oluşturan aşiretlerin bulundukları kesimlerde hâkim duruma gelmelerinin bölgedeki sosyal yapıyı derinden etkilediği ve mevcut sosyal dengeyi sarstığı üzerinde durulmuştur.

Müşir Ahmed Şâkir ve Zeki paşaların Hamidiye Alayları'nı yeniden düzene sokmak için öngördükleri en önemli tedbirler ise halen müstakil birimler halinde bulunan alayların başlarına birer mirivâ tayin edilerek yedi livâyâ ayrılması ve hepsinin, Malazgirt'i merkez edinecek bir ferikin idaresinde kurulacak Hamidiye Umum Kumandanlığı'na bağlanmasıydı. Bunlar Rus ve İran sınırı boyunca yerleştirilecekti. Ayrıca alay mensupları esasen atçılık ve binicilikte mâhir olduklarından bunlara verilecek eğitimin düzen ve itaat noktalarında yoğunlaştırılması ve aşiret ileri gelenlerinin problemlerini alay kumandanı ile çözmeleri gerektiği belirtilmekteydi. Barış zamanlarında aşiret subay ve erlerinin uygunsuz davranışlarının önlenmesi, emirlere itaatsizlik edenlerin nizamî ordularda askerliğe zorlanmaları, yağma ve talan gibi kanunsuzlukların şiddetle cezalandırılması ve aşiretlerin ödeyecekleri âşâr ve koyun vergisinin tahsil edilerek alay masraflarına karşılık tutulması da teklif edilmekteydi. Adlî vak'alarda alay idareci ve mensuplarının, kendilerini doğrudan padişaha bağlı saymaları sebebiyle mahkeme kararları ile vali ve kaymakamların emirlerini dinlememeleri konusunun, ahali arasında çıkacak her türlü anlaşmazlıkta tek yetkilinin mahallî adlî otorite olduğu belirtilerek önenebileceği ileri sürülmekteydi. Ancak bu teklifler tam olarak uygulanamadı. Öte yandan dış baskılara mâruz kalan hükümetin bazı uygulamalarının aşiretlerin devlete küsmesine sebep olabileceği ihtimaline karşı II. Abdülhamid, aşiret ileri gelenleriyle padişah-halife sıfatını ön plana çıkaracak doğrudan özel ilişkiler kurmayı tercih etti ve dış baskılara direnerek aşiretlere yanlarında olduğu mesajını vermeye çalıştı. Bu politika ile aşiretleri şahsına bağladığı gibi hilâfet makamı ile olan irtibatlarını da sağlamlaştırdı. 1908'de II. Meşrutiyet'in

ilânına kadar mahallî, mülkî ve askerî otoritelerle Hamidiye Alayları mensupları ve aşiretleri arasındaki sürtüşme ve çekişmeler eksik olmadı. II. Meşrutîyet'in ilânı ve hemen ardından II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle yeni bir siyasî anlayışın ortaya çıkması, yönetimin bölgede halen mevcut olan veya geri dönen Ermeniler lehine kararlar alması sosyal tepkilere yol açtı. Aşiretler arasında devlete karşı propaganda yapanlar, idarenin Ermeniler'i kayırdığı ve devletin müslüman vâsfının tehlikeye girdiği söylentilerini yaymaya başlayarak huzursuzluğu arttırdılar.

II. Meşrutîyet'ten sonra hükümet, Binbaşı Hacı Hamdi Bey başkanlığındaki bir heyeti Rus sınırına yakın bölgelerdeki alayları ve Fahreddin (Altay) Bey başkanlığındaki bir diğer heyeti de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki alayları düzenlemekle görevlendirdi. Bu komisyonlar kayıtları kontrol ederek ölen askerleri kayıtlardan çıkarıp yerlerine yenilerini aldı ve aşiret reislerine yeni rütbe ve hediyeler dağıttı. Bu arada teşkilâtın ismi de "aşiret alayları" olarak kısaltıldı. Yine bu dönemde aşiretler çete savaşı yapacak yardımcı birlikler halinde düzenlendi. 1910 düzenlemesinde askerî yükümlülük süresi on sekiz-kırk beş yaşları arasında yirmi yedi yıl olarak belirlendi. Alay kadrosunda aşiret reislerinin etkinliği azaltıldı. 1912'de alaylar birleştirilip "aşiret süvari fırkaları" meydana getirildi. Ayrıca yedi kişilik bir aşiret süvari müfettişliği oluşturularak alayların tek elden yönetilmesine başlandı. 1911'de çıkarılan "Cerâd Nizamı" adlı tâlimatnâme ile alayların görev ve eğitim sistemleri yeniden düzenlendi. Buna göre ordu tarafından desteklenen alayların görevi düşman süvarisinin yanaşık nizamdaki birliklerini dağıtmak, düşman keşif kollarına engel olmak, düşmanı yanıltmak, oylamak ve baskın yapmak, geri çekilen düşmanı takip ederek zarar vermek, kısaca çete savaşı yapmaktan ibaretti.

Alayların bu son düzenleme ile ne gibi faaliyetler içine girdiklerine dair fazla bilgi bulunmamakla birlikte Karakeçili ve Milli aşiretlerinin Balkan savaşlarına gönüllü üçer alayla katıldıkları ve mücadele ettikleri bilinmektedir. Gerek I. Dünya Savaşı'nda gerekse Millî Mücadele yıllarında aşiret alaylarının bazı askerî görevler aldıkları, Doğu Anadolu'nun savunmasına katkıda bulundukları belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Düstur, Birinci tertip, Ankara 1941, VII, 68-86; M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara 1970, s. 144-164; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1976, tür.yer.; Sakıp Selçuk Günay, *Hamidiye Hafif Süvari Alayları: 1890-1918* (doktora tezi, 1983), Atatürk Üniversitesi Ed.Fak. Tarih Bölümü; Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı: 1878-1897*, İstanbul 1984, s. 138, 144, 161, 165; Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1987, s. 21-23, 29-41, 43-53, 56-58, 60, 62, 64, 65, 74-75, 77-79, 87, 91, 93, 102, 119, 125; a.mlf., "Hamidiye Hafif Süvari Alayları: II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri", *TD*, XXXII (1979), s. 427-480; Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa: 1838-1899*, İstanbul 1993, s. 21, 36, 43, 69, 89, 93, 94, 169, 170, 173-179, 182, 213; a.mlf., "Hamidiye Hafif Süvari Alayları Hakkında Bazı Tespitler (1890-1900)", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 309-318; Cezmi Eraslan, "I. Sason İsyanı Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Karşılaştığı Sosyal Problemler", *Kafkas Araştırmaları II*, İstanbul 1996, s. 67-94; Stephen Duguid, "The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia", *MES*, IX/2 (1973), s. 145-155.

CEZMİ ERASLAN

HAMİDİYE CAMİİ

(bk. YILDIZ CAMİİ).

HAMİDİYE CAMİİ

İstanbul'da Büyükkada'da
XIX. yüzyılın son yıllarında
yapılmış camii.

Fetihten sonra yerli Rumlar'ın yoğun olarak yerleştikleri Marmara takım adalarından Büyükkada'da XIX. yüzyılda Türkler'in de yaşamaya başlaması sebebiyle ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak üzere II. Abdülhamid tarafından 1310'da (1892-93) Maden mahallesinde inşa ettirilmiştir. Servili veya Büyükkada Camii de denilen ibadethane günümüzde adanın merkez camii olarak kullanılmaktadır.

Cephelerinde bilhassa empire üslûbunun ağırlıklı olduğu görülen camii, fevkanî olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul mimarisinde hâkim olan Batı üslûbunda yapılmıştır. Caminin duvarlarında muntazam işlenmiş küfeki taşları kullanılmıştır. Yüksek bir bodrum üzerinde olduğundan son cemaat yerine mermer basamaklı iki taraflı bir merdivenle ulaşılır. Kapalı bir mekân halinde olan ve pencerelerden ışık alan son cemaat yerinin üstünü çitallı ahşap bir tavan ört-

mektedir. Tavanın göbeğini iki tarafında birer hilâl olan sekiz uçlu bir yıldız süsler. Son cemaat yerinden bir merdivenle çıkan kadınlar mahfili kâğır ve üstü kurşun kaplı bir tonozla örtülmüş olup sol taraftaki bölümü bir sütunla desteklenen bir çıkma halinde ana mekâna uzanır.

Hamidiye Camii'nin harimi, mihrabı dışarıya yarım yuvarlak bir çıkıntı teşkil eden kare bir plana sahiptir. Bu ana mekânın üstü dıştan kurşunla kaplanmış ahşap bir kubbe ile örtülmüştür. İç sathı bağdâdî çıta üzerine sıvanarak kalem işi nakışlarla bezenen kubbenin göbeğinde siyah zemin üzerine altın yaldızla İhlâs süresi yazılmıştır. Harim iki sıra halindeki dikdörtgen biçimli pencerelerden ışık alır.

Dış cephelerde klasik cami mimarisine aykırı olarak bir konak mimarisi görünümü ağır basmaktadır. Pencereli bir kitle halindeki Hamidiye Camii'nin saçığının üstünde, Türk sanatının dinî yapılarında hiç görülmeyen bir korkuluk (parapet) dik-kati çeker. Sağ tarafta yükselen bütünüy-le kesme taş minare de klasik minare mimarisine uymayan bir özelliktedir. Bilezikli bir biçimdeki kısa gövdesi yuvarlaktır. Şerefe çıkması ise yine birkaç kademeli bilezik biçimindedir. Minare külâhı, 1894 zelzelesinin ardından İstanbul minarelerinin çoğu gibi kârgir olarak inşa edilmiştir.

Hamidiye Camii – Büyükkada / İstanbul

